

УДК 343.98

С. В. Великанов, доцент кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент

СТРУКТУРА ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВОГО ЗВ'ЯЗКУ В ТЕОРІЇ ПРИЧИННОСТІ В КРИМІНАЛІСТИЦІ

Розглянуто питання структури причинно-наслідкового зв'язку в теорії причинності в криміналістиці. Виокремлено рівні спільності причинності та їх ієрархічну побудову. Висвітлено структуру причинно-наслідкових ланцюгів суб'єктної й об'єктної причинності.

Ключові слова: причинно-наслідковий зв'язок, ієрархія рівнів спільності причинно-наслідкових зв'язків, будова суб'єктної причинності, будова об'єктної причинності.

Якщо загальну картину причинно-наслідкових зв'язків, що в широкому сенсі супроводжують злочин і впливають на його результати (уключаючи активність правоохоронних органів), розглянути в контексті предмета криміналістики, то можна вести мову про існування двох груп причинно-наслідкових зв'язків. Онтологія першої групи складається з причинно-наслідкових зв'язків між подіями, що виникають при реалізації механізму злочину, тобто при здійсненні протиправної діяльності, а другої охоплює причинно-наслідкові зв'язки між подіями, що виникають у кримінальному провадженні. На основі предмета криміналістики, як методологічної засади дослідження, криміналістичну структуру цих двох груп причинно-наслідкових зв'язків пропонується розкрити, по-перше, ієрархічно, тобто шляхом виокремлення загального рівня та низки більш дрібних рівнів причинності, і, по-друге, через висвітлення внутрішньої будови суб'єктного та об'єктного контекстів причинності.

Рівні спільності причинно-наслідкових зв'язків. В обох зазначених групах причинно-наслідкових зв'язків може бути розглянуто ієрархію рівнів причинності. Старші рівні причинності передбачають оперування подією-причиною, подією-наслідком і причинно-наслідковим зв'язком як цілісними об'єктами. Такий підхід часто застосовується щодо різноманітних ситуацій кримінальної судової практики, у яких причинний зв'язок між подіями матеріального світу виявляється спільним для вивчення у відмінних юридичних дисциплінах. Натомість молодші рівні передбачають розділення старших рівнів причинності на дрібніші причинно-наслідкові ланцюги подій-причин і подій-наслідків окремого характеру, докладність яких визначається ступенем повноти, необхідним для каузального дослідження деякої практичної ситуації.

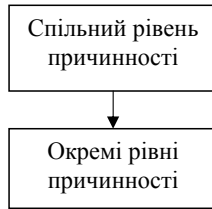


Рис. 1. Рівні спільності причинно-наслідкових зв'язків

Рівні спільності причинно-наслідкових зв'язків між подіями, що виникають при реалізації механізму злочину, можна продемонструвати на умовному прикладі вбивства, учиненого з використанням вогнепальної зброї. Спільним для наук кримінального циклу є погляд на причинність з кримінально-правової точки зору, а саме в межах ознак об'єктивної сторони злочину: суспільно небезпечного діяння, суспільно небезпечних наслідків і причинного зв'язку між діянням та наслідками. Отже, у цьому випадку вчинене вбивство є суспільно небезпечним діянням, у якому зовнішня поведінка особи полягала в здійсненні активних дій. Такі ознаки, як час, місце, знаряддя, власне спосіб (використання вогнепальної зброї) і обстановка з кримінально-правової точки зору мають факультативний характер. Наслідок (заподіяння смерті іншій особі) вважається суспільно небезпечним, оскільки полягає в негативних змінах в охоронюваному кримінальним законом об'єкті в результаті здійсненого особою пострілу з пістолета. Причинний зв'язок між діянням і наслідками (відповідно до однієї з поширених кримінально-правових доктрин) передбачає, що після пострілу куля потрапила в жертву та вона невдовзі загинула безпосередньо від отриманого поранення. Установлення ознак кримінально-правової конструкції об'єктивної сторони злочину в кримінальному судочинстві змістовно забезпечується з використанням криміналістичних засобів. Тобто, спільна кримінально-правова матерія об'єктивної сторони злочину (діяння, наслідків, причинного зв'язку) вивчається як із кримінально-процесуальної (доказової), так і з криміналістичної слідової точки зору. У науковій формі криміналістичні відомості про результати вивчення ознак об'єктивної сторони злочину знаходять відображення в обставинах, що підлягають з'ясуванню, а також уточнені відповідно до завдань предмета криміналістики, групуються в криміналістичній характеристиці злочинів навколо причинної лінії¹, що проходить, зокрема, від особи злочинця, через спосіб злочину й знаряддя злочину до його наслідків. У практичній діяльності на початковому етапі розслідування кримінально-правова причин-

¹ Див.: *Веліканов С. В.* О природе взаимосвязей элементов криминалистической характеристики преступлений / С. В. Веліканов // *Криміналістика та судова експертиза: наука, навчання, практика* : зб. наук. праць у 2 т. — Х. : Вид. агенція «Апостіль», 2014. — Т. 1. — С. 212–225.

ність може бути пояснена, зокрема, належними загальними й типовими криміналістичними версіями або версіями кваліфікації.

На окремих криміналістичних рівнях причинності обставини механізму вчиненого вбивства мають спеціальний характер і вивчаються виходячи, наприклад, з окремого предмета судової балістики. Саме через це в загальному причинному ланцюзі злочину постріл із пістолета може бути розглянутий як більш докладний фрагмент, для якого виокремлено свої межі: від натискання на спусковий гачок (подія-причина) до пострілу (подія-наслідок). При цьому також відбуваються криміналістично значущі причинні події на ще більш докладних рівнях: удар бійка по капсулю (подія-причина) – вм'ятина на металі капсуля (подія-наслідок); запалення речовини капсуля (подія-причина) – горіння заряду пороху (подія-наслідок); розширення порохових газів (подія-причина) – рух снаряда по каналу ствола (подія-наслідок) тощо. У кожному конкретному випадку (при розв'язанні криміналістичних завдань) з'ясовується необхідний рівень докладності в описі причинних подій. Аналогічні приклади можуть бути сформульовані й виходячи з предметів інших розділів і галузей криміналістики.

Основною рушійною силою у формуванні групи причинно-наслідкових зв'язків, що вивчаються в частині предмета криміналістики зі встановлення механізму злочину, є загальні положення Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України. Нормативні базові завдання, крім іншого, визначають спільний для розділів і сфер криміналістики рівень причинності, що виникає при збиранні належних, допустимих та достовірних доказів за допомогою криміналістичних (технічних, тактичних і методичних) рекомендацій. Цей спільний рівень забезпечується процесуальними вимогами до доказів і доказування та передбачає підтримку причинності при використанні (різних за походженням) криміналістичних засобів у процесуальних процедурах отримання доказів. Оскільки кожен доказ проходить певну процедуру з його збирання, то можна стверджувати, що належно зібраний у процесуальному сенсі доказ є результатом (наслідком) перебігу події-причини, що відбулася в рамках процесуальної дії при застосуванні належним суб'єктом до слідів злочину технічних, тактичних і методичних засобів чи рекомендацій.

Розберемо конструкцію рівнів причинності, що виникають у кримінальному провадженні, на прикладі, наприклад, до прокуратури надійшла заява від К. про вчинення на нього збройного нападу невідомими за таких обставин. На до розі, якою К. повертався з роботи на автомобілі «Опель-Омега», його наздогнали невідомі на автомобілі ВАЗ-2101 та здійснили по автомобілю К. від трьох до п'яти пострілів, після чого К., не впоравшись з керуванням, з'їхав на узбіччя дороги. Оскільки було відомо, що відносно К. за місцем його роботи проводилась службова перевірка, слідчий висунув версію про інсценування нападу з метою відвернення уваги¹.

¹ Див.: Вирок апеляційного суду Житомирської області від 23.12.2011 в справі № 1/0690/4/11 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/20386611>.

На рівні причинності, спільному для використання практичних рекомендацій криміналістичної техніки, криміналістичної тактики та криміналістичної методики, дії слідчого спрямовані на перевірення обставин, викладених у заяві К. з урахуванням наявності в слідстві відомостей про ймовірне інсценування. На методичному рівні слідчий аналізує взаємозв'язки доказів, отриманих у результаті реалізації тактичних і технічних завдань. Правовий та криміналістичний характер зв'язку між використанням методичного засобу й отриманим кінцевим результатом на методичному рівні збігаються, оскільки базуються на кримінально-процесуальних і криміналістичних знаннях. Методичні засоби з аналізу слідчої ситуації початкового етапу розслідування й формування *цілісної* картини події в даному випадку акцентовані на завданнях із викриття інсценування в результаті виконання слідчим програми заходів, спрямованих на відшукування негативних обставин при встановленні слідів взаємодії механізму злочину з оточуючою обстановкою та наступним порівнянням виявлених слідів із наслідками, які б мали бути за природним перебігом подій. Такі методичні завдання при розслідуванні насильницьких злочинів доповнюються необхідністю вилучення й вивчення одягу потерпілого, проведенням освідування, призначенням судово-медичної експертизи тощо. Результатом проведених на методичному рівні заходів із викриття інсценування нападу є висновок слідства про те, що в момент двох вогнепальних пострілів по автомобілю «Опель-Омега» він не рухався проїзною частиною дороги, а стояв на її узбіччі й К. не перебував у салоні автомобіля під час пострілів. З ілюстративною метою детализуємо деякі обставини тактичного й технічного рівнів причинності.

Формування наслідків щодо застосованих тактичних прийомів у слідчих (розшукових) діях є причинно-наслідковим у кримінально-процесуальному (процедурному) та криміналістичному (інструментальному) сенсі, оскільки впливають із криміналістичних знань про механізми застосування тактичних прийомів і потенційні результати. При викритті розглядуваного інсценування застосовані тактичні прийоми огляду транспортного засобу на місці події (аналіз окремих слідів, зіставлення окремих слідів між собою тощо) дозволили встановити особливості локалізації осипів скла передніх лівої та правої дверей (численні скалки скла на передніх сидіннях; мала кількість скалок скла на задньому сидінні; відсутність скла на дорожньому покритті позаду автомобіля). При слідчому експерименті в результаті використання тактичних прийомів (залучення статиста, використання макетів, неодноразових повторів тощо) було визначено невідповідність розташування кульового пошкодження на сорочці заявника та траєкторії руху куль у транспортному засобі. Порівняння висновків балістичних експертиз указало на різні дистанції пострілу при утворенні слідів на сорочці заявника (2 м) та дистанції пострілу по автомобілю (декілька десятків метрів). Вилучена в результаті освідування сорочка заявника зі слідами вогнепального пошкодження була піддана експертним дослідженням, унаслідок яких було встановлено: відсутність на сорочці мікрочасток скла; наявність слідів ґрунту та зелених плям рослинного походження.

Утворення наслідків у ситуаціях застосування техніко-криміналістичних засобів є причинно-наслідковим не тільки в кримінально-процесуальному та криміналістичному сенсі, а й у фізичному, оскільки такі засоби ґрунтуються на фізичних законах і криміналістичних знаннях, що реалізуються в кримінально-процесуальних процедурах. Так, зокрема, при слідчому огляді ґрунту під автомобілем, кулю було виявлено на глибині 15 см унаслідок використання металодетектора та просіювання; при слідчому експерименті використовувалися технічні прийоми візування (протягування металевого дроту й капронового шнура скрізь кульові отвори в автомобілі), результатом яких стало формування умовної лінії, що відповідає напрямку та траєкторії руху кулі; при відшуканні мікрочасток скла на одязі заявника К. під час судової експертизи використовувався мікроскоп.

Структура контекстів причинності. Крім ієрархії спільних і окремих рівнів причинності в предметній сфері теорії причинності в криміналістиці запропоновано¹ виокремлювати інструментальний суб'єктний, безінструментальний суб'єктний та об'єктний контексти причинності, що застосовуються як до злочинної діяльності, так і до діяльності з устанавлення механізму злочину. Складові причинно-наслідкових ланцюгів зазначених контекстів мають відмінності як за компонентами, так і міжкомпонентними зв'язками (рис. 2–4) та по-різному проявляють себе в загальних і галузевих криміналістичних ученнях.

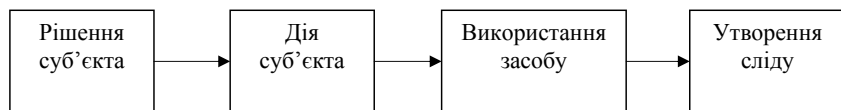


Рис. 2. Ланцюг причинно-наслідкового зв'язку в суб'єктній інструментальній причинності

Причинно-наслідковий зв'язок інструментальної суб'єктної причинності є ланцюгом подій від прийнятого рішення до отриманого результату. Компонентний склад цього ланцюга утворюється з трьох послідовних причинно-наслідкових ланок меншого ступеня загальності. Так, першою є ланка між подіями «Рішення суб'єкта» й «Дія суб'єкта», друга ланка встановлена між подіями «Дія суб'єкта» та «Використання засобу», а третя ланка об'єднує події «Використання засобу» й «Утворення сліду». При цьому, як бачимо, наслідок першої ланки виступає елементом причинного комплексу другої ланки та відповідно наслідок другої ланки бере участь у причинному комплексі останньої ланки. У завершених причинно-наслідкових зв'язках зазначений ланцюг має нерозривний характер, а проміжні події виокремлюються з метою криміналістичного вивчення їх впливу на форму-

¹ Див.: *Веліканов С. В.* Події-причини як елемент предмета теорії причинності в криміналістиці / *С. В. Веліканов* // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. праць. — Х. : Право, 2013. — Вип. 26.

вання сліду. Переривання ланцюга на проміжних подіях призводить або до безінструментальної причинності (рис. 3) або до утворення слідів, що відбивають наміри суб'єкта. Розриви в причинно-наслідковому ланцюзі, так само як і відмінності бажаного та реалізованого причинно-наслідкового ланцюга, теж вивчаються в теорії причинності в криміналістиці.

У першій ланці «Рішення суб'єкта» – «Дія суб'єкта» причинний комплекс події «Рішення суб'єкта» полягає у формуванні в суб'єкта на деякій основі (бажань, схильностей, інтенцій, мотивів, переконань, зовнішніх факторів тощо) внутрішнього переконання вчинити дію або утриматися від дії саме таким, а не іншим чином. Подія «Рішення суб'єкта» може включати обмірковування, моделювання, планування, прогнозування, експеримент тощо. Декілька послідовних дій суб'єкта можуть бути зв'язані одним рішенням (зокрема, при діяльності за приписом) або коригуватися залежно від результатів, що отримуються. Оскільки природа відношення в ланці між подіями «Рішення суб'єкта» та «Дія суб'єкта» є психічною, то належно методологічною основою її дослідження є спеціальні положення філософської теорії дії, знання загальної та юридичної психології, криміналістичної тактики тощо.

Перехід між подіями «Рішення суб'єкта» й «Дія суб'єкта» базується на прояві вольового феномена психіки людини, та, оскільки особа за в цілому однакових умов, що враховуються при прийнятті рішення в схожих ситуаціях, може змінити свою думку й учинити інакше, тому природа цього переходу є предметом тривалих дискусій. Від того, як особа проявляє волю залежить не тільки атрибуція відповідальності за вчинене діяння, а й сукупність утворених слідів у результаті дій суб'єкта з використанням інструментального засобу. Причинна інтерпретація моменту переходу від рішення до вчинення суб'єктом цілеспрямованих дій являє собою складність, оскільки невідомо, як суб'єктивне бажання може впливати на рух фізичних об'єктів. Про цю складність Д. Юм зазначав таке: при розгляді дій духа на тіло ми помічаємо, що рух останнього слідує за бажанням першого, однак не в змозі відмітити чи представити той зв'язок, що з'єднує рух і хотіння чи енергію, за допомогою якої дух учиняє цю дію¹. У сучасних фахових дослідженнях свободної волі традиційно обговорюється проблема існування саме *причинного* зв'язку між психічними подіями та фізичними діями певної особи, тобто вчені з'ясовують сумісність свободної волі та детермінізму, причому останній розуміється як доктрина, відповідно до якої в кожній події є причина² або як учення, за яким все є визначеном наперед, тобто суворо підпорядковане необхідним і достатнім умовам,³ чи як наукова теорія, що передбачає необхідність утворення наслідку в результаті попередньої події, стану

¹ Див.: Юм Д. Исследование о человеческом познании : соч. в 2 т. / Д. Юм. — М. : Мысль, 1996. — Т. 2. — С. 63.

² Див.: Blackburn S. The Oxford Dictionary of Philosophy / S. Blackburn. — Oxford University Press, 2008. — С. 102.

³ Див.: Конт-Спонвиль А. Философский словарь / А. Конт-Спонвиль. — М. : Этерна, 2012. — С. 148.

справ та умов на основі фізичних законів¹. При цьому діапазон думок учених щодо наукового обґрунтування переходу «Рішення суб'єкта» – «Дія суб'єкта» є широким і простягається від жорсткого детермінізму (повного відкидання свободної волі) до компатибілізму (позиції, за якою детермінізм є сумісним із свободною волею). Р. Кейн окреслює компатибілізм із використанням таких основних тезисів: 1) особа має силу або можливість зробити те, що вона воліє (бажає або обирає) зробити; 2) відсутні обмеження або перешкоди, що унеможливають зробити те, що особа воліє, бажає або обирає². Поширені споріднені з компатибілізмом думки й у правознавців. Б. М. Чичерін зазначав, що свобода людини не суперечить законам природи, а цілком із ними сумісна³. П. Г. Виноградов уважав, що ідеї волі та розумної цілі зумовлюють особливий характер моральних наук і ставлять їх у протизв'язок до наших понять про оточуючу зовнішню природу. Кожна особа усвідомлює, що її вчинки зумовлені її волею в тому сенсі, що вона має подумки вирішити та обрати один із багатьох можливих напрямів дій; і цей внутрішній досвід протиставляється іншій точці зору на події, як керовані з безумовною необхідністю природними законами⁴. Визначаючи обрання особою лінії поведінки, С. А. Муромцев зазначає, що людина шляхом зміни конкретних умов дії закону, керує за своїми міркуваннями напрямом цієї дії⁵. На думку Л. С. Явич принцип детермінізму щодо індивідуальної поведінки не слід спрощувати й зводити до характеру причинності, що діє в природі⁶.

З'єднання в ланці між подіями «Дія суб'єкта» та «Використання засобу»⁷ полягає у вчиненні особою для реалізації рішення й на виконання певного плану однієї дії або системи дій (рухів тіла), спрямованих на проведення впливу на предмет. Отже, ця ланка відбиває дієву активність людини в матеріальному світі та здійснення спроб стосовно скерування або використання певного предмета. Загальний для права вимір дії суб'єкта Я. М. Магазінер характеризував таким чином: «усі дії в праві розглядаються не як механічні рухи фізичного тіла, що за законом причинності тягнуть за собою певні, завжди однакові наслідки, а тільки як показники певної психічної діяльності людини, яка досягла такого напруження, такої зрілості, що дії ці

¹ Див.: Hoefler C. Causal Determinism [Електронний ресурс] / С. Hoefler // Stanford Encyclopedia of Philosophy. — 2010. — Режим доступу : <http://plato.stanford.edu/archives/spr2010/entries/determinism-causal/>.

² Див.: The Oxford handbook of free will / ed. by R. Kane. — New York, 2002. — P. 12.

³ Див.: Чичерин Б. Н. Философия права / Б. Н. Чичерин. — М. : Типолитография тов-ва И. Н. Кушнерев, 1900. — С. 34.

⁴ Див.: Виноградов П. Г. Очерки по теории права / П. Г. Виноградов. — М. : Т-во А. А. Левенсон, 1915. — С. 9.

⁵ Див.: Муромцев С. А. Избранные труды / С. А. Муромцев. — М. : РОССПЭН, 2010. — С. 328.

⁶ Див.: Явич Л. С. Общая теория права / Л. С. Явич. — Л. : Изд-во ЛГУ, 1976. — С. 264.

⁷ Подія «Використання засобу» передбачає безпосередню зміну стану (розташування) залученого й скерованого суб'єктом предмета (або декількох предметів), що входять до причинного комплексу.

за принципом повинності (зобов'язаності) тягнуть за собою спільні для всіх осіб наслідки, установлені об'єктивною нормою права»¹. Такий підхід, з одного боку, визнає теорію причинно-наслідкового зв'язку, яка ґрунтується на закономірностях, а з другого – абстрагуючись від конкретики способу, акцентує увагу на керівній ролі психіки в дії. У науці кримінального права визнана точка зору А. Н. Трайніна, який писав, що «дія в кримінально-правовому сенсі не тільки якісно відмінна від руху тіла, а й кількісно – дія зазвичай уключає в себе декілька рухів – револьвер піднятий, спрямований на мішень, палець торкнувся курка, курок спущений тощо. Кримінально-правове поняття дії завжди охоплює не окрему «операцію» або «ланку», а органічний комплекс таких ланок – постріл, викрадення, придбання тощо»². Це твердження А. Н. Трайніна є правильним у переважній більшості практичних ситуацій, у яких події мають природний, типовий перебіг, на який розраховував суб'єкт. Однак у разі, якщо сталася, наприклад, осічка чи при нагиснанні на спусковий гачок виявилось, що в зброї відсутні набойі, то кримінально-правове поняття дії обов'язково буде деталізоване до окремої дрібної операції. З криміналістичної точки зору дія може охоплювати й окрему операцію при пострілі, постріл у цілому, а криміналістичним завданням є пояснення, у необхідних випадках, причинно-наслідкового зв'язку між окремими операціями.

Оскільки події, зумовлені активністю особи, відбуваються в матеріальному світі, то з'єднання в ланках «Дія суб'єкта» – «Використання засобу» й «Використання засобу» – «Утворення сліду»³ є детерміністичними, а основою цих з'єднань є закони природи. З суттєвою роллю законів природи в діяльності людини погоджується Б. М. Чичерін, який писав, що «діючи у фізичному світі особа неодмінно повинна підпорядковуватися законам природи, інакше вона залишиться безсилою. Особа має обертати матеріальні предмети на власну користь відповідно до керуючих законів, однак, що б особа не робила, закони природи не зміняться ні на йоту»⁴. На законах природи будуються й причинні погляди С. А. Муромцева, який, у загальнонауковому сенсі, визначає закон як постійність, що існує в силу природи речей у відносинах між явищами або явищами та їх умовами й наслідками. При цьому пропонується формула закону – за деяких умов відбувається дещо. Таке відношення встановлюється не людиною, а природними властивостями певних умов, інакше кажучи, самою природою⁵. Аналогічні підходи панують і в криміналістичному вченні про сліди, зокрема, Р. С. Белкін розуміє під слідоутворюючим впливом ті явища, що безпосередньо або опосередковано призводять до виникнення слідів-відоб-

¹ *Магазинер Я. М.* Избранные труды по общей теории права / Я. М. Магазинер. — СПб. : Юрид. центр Пресс, 2006. — С. 144.

² *Трайнин А. Н.* Избранные труды / А. Н. Трайнин. — СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. — С. 83–84.

³ Кінцева подія «Утворення сліду» полягає у формуванні сліду в широкому сенсі.

⁴ *Чичерин Б. Н.* Указ. праця. — С. 34–35.

⁵ Див.: *Муромцев С. А.* Указ. праця. — С. 325–326.

ражень. За своєю природою вони можуть бути фізичними (механічними чи тепловими), хімічними чи біологічними¹.

У з'єднанні подій «Дія суб'єкта» – «Використання засобу» психічний вплив свідомості на тіло суб'єкта необхідно відрізнити від впливу тіла особи на певний предмет, яким вона користується. На перший погляд, у зв'язку між рішенням і впливом тіла на предмет присутня транзитивність. Однак, наприклад, стрілок може правильно прицілитися, проте перед натисканням на спусковий гачок забути зняти зброю із запобіжника, недостатньо надійно тримати вогнепальну зброю, помилково оцінювати свою фізичну силу тощо. При цьому свідомість скеровує тілесні дії лише до певної міри, оскільки в досягненні наслідку обмежена, щонайменше, фізичними здібностями й наявними в особи навичками. Тому в суб'єктній причинності наявність зв'язку між інтелектуальним рішенням суб'єкта та реалізованою його дією не гарантує існування зв'язку між реалізованою дією суб'єкта й утворенням слідом.

Відносини, що відповідають суб'єктній інструментальній причинності значно поширені й у механізмі злочину, і при його дослідженні на досудовому слідстві. Деяка інша ситуація складається із суб'єктною безінструментальною причинністю (рис. 3).

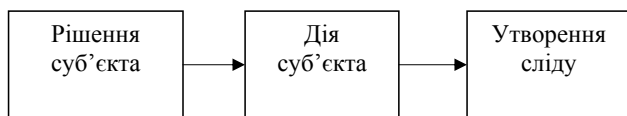


Рис. 3. Ланцюг причинно-наслідкового зв'язку в суб'єктній безінструментальній причинності

Ланцюг подій, що утворює суб'єктну безінструментальну причинність, містить дві послідовні причинно-наслідкові ланки. З'єднання в ланці «Рішення суб'єкта» й «Дія суб'єкта» є детерміністичним із урахуванням обмежень, що накладаються свobodною волею, а також поширеністю мимовільного характеру утворення слідів. З'єднання в ланці «Дія суб'єкта» – «Утворення сліду» є детерміністичним, у результаті якого ознаки суб'єкта знаходять своє відображення в утвореному сліді. Основною сферою використання суб'єктної безінструментальної причинності є дослідження біологічних слідів, слідів рук, босих ніг, зубів, нігтів тощо. Технічні образи ознак зовнішності (фотографії, відеозаписи, рентгенограми, біометричні дані) хоча й утворюються причинно, однак з використанням певних засобів, тому в габітоскопії вимогам суб'єктної безінструментальної причинності відповідають лише ті види відображень ознак, що сформовані при безпосередньому контакті зовнішності з носієм (наприклад, гіпсові маски обличчя). Обмеженою є роль безінструментальної суб'єктної причинності при поясненні подій, що виникають у кримінальному провадженні. Зокрема, на

¹ Див.: Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3-х т. / Р. С. Белкин. — М. : Юрист, 1997. — Т. 2. — С. 71.

положеннях цього контексту причинності побудовані прийоми запобігання контамінації обстановки на місці події та слідів злочину особистими слідами слідчого, спеціаліста або експерта (вимоги використання рукавичок, захисних костюмів, масок, належних пакувальних матеріалів тощо).

Якщо проаналізувати структуру ланцюга причинно-наслідкового зв'язку суб'єктної інструментальної причинності («Рішення суб'єкта» – «Дія суб'єкта» – «Використання засобу» – «Утворення сліду»), то можна помітити, що в частині ланцюга («Рішення суб'єкта» – «Дія суб'єкта» – «Використання засобу») утворюється внутрішня причинна лінія, яка має суб'єктний безінструментальний характер та призводить до утворення слідів на знаряддях.

Значно відрізняється від суб'єктних причинних контекстів об'єктний причинний контекст, який формується під впливом об'єктивних чинників і поза впливом суб'єкта на формування сліду (рис. 4).

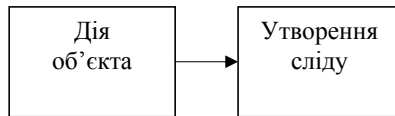


Рис. 4. Ланцюг причинно-наслідкового зв'язку в об'єктній причинності

Об'єктній причинності характерна лише одна ланка «Дія об'єкта» – «Утворення сліду», що має детерміністичну природу з'єднання. Подія «Дія об'єкта» ніяк не пов'язана із особою як діючим агентом, а утворений слід формується в результаті прояву сил природи, роботи автоматизованих механізмів тощо. Основним призначенням накопичення відомостей про об'єктну причинність є потреба у відмежуванні нещасних випадків та інсценувань від злочинів.

З викладеного можна зробити такі висновки:

- причинно-наслідковий зв'язок має внутрішню структуру та складається з каузального ланцюга подій-причин і подій-наслідків;
- причинність має ієрархічну побудову вищих та нижчих рівнів спільності;
- структура ланцюга в інструментальному суб'єктному, безінструментальному суб'єктному й об'єктному контекстах причинності мають кількісні та якісні відмінності;
- з'єднання подій у причинно-наслідкових зв'язках мають детерміністичну природу.

СТРУКТУРА ПРИЧИННО-СЛЕДСТВЕННОЙ СВЯЗИ В ТЕОРИИ ПРИЧИННОСТИ В КРИМИНАЛИСТИКЕ

Великанов С. В.

Рассмотрены вопросы структуры причинно-следственной связи в теории причинности в криминалистике. Выделены уровни общности причинности, а также их иерархия. Освещена структура причинно-следственных цепей в субъектной и объектной причинности.

Ключевые слова: причинно-следственная связь, иерархия уровней общности причинно-следственных связей, строение субъектной причинности, строение объектной причинности.

THE STRUCTURE OF THE CAUSE AND EFFECT LINK IN THE CAUSALITY THEORY OF CRIMINALISTICS

Velikanov S. V.

The article deals with the issues of the cause and effect link structure in the causality theory of criminalistics. It identifies similarity levels for causality as well as their hierarchy. Within the context of subject's instrumental causality the link structure is represented by related events «the subject's decision», «the subject's action», «the use of the means», «the formation of the trace». Within the context of the subject causality without instruments the article discusses the links between the events «the subject's decision» – «the subject's actions» – «the formation of the trace». The context of object causality links the events «the object's actions» and «the formation of the trace». The link «the subject's decision» – «the subject's actions» in subject causality is described as a mental phenomenon and with this regard the article provides arguments in favor of compatibility of the subject's free will and determinism. The other links that are discussed in the article are of deterministic nature, as they take place while interacting with material objects and are governed by natural laws. The article determines the areas and branches of criminalistics where these contexts of cause and effect links are the most common.

Keywords: cause and effect link, hierarchy of similarity levels for cause and effect links, structure of subject causality, structure of object causality.

УДК 343.98.06

Я. Е. Мышков, начальник отдела Следственного управления прокуратуры Харьковской области, кандидат юридических наук

ПРОБЛЕМЫ ОПТИМИЗАЦИИ СЛЕДСТВЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ В МЕТОДИКЕ РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Рассмотрены основные проблемы, относящиеся к понятию и способам формирования систем следственных действий, применение которых способствует эффективности расследования преступлений. В этой связи названы источники формирования систем, функции последних в решении мыслительных задач, относящихся к расследованию. Даны рекомендации о возможности алгоритмизации систем следственных действий.

Ключевые слова: системы следственных действий, расследование преступлений, возможности алгоритмизации.